

De joden hun geschiedenis teruggeven

P.H.A.M. Abels

Vijf jaar geleden kochten wij een huis aan de Turfmarkt, twee deuren verwijderd van de oude synagoge. Als historicus ga je dan natuurlijk meteen op zoek naar de geschiedenis van je nieuwe woning, van de straat en van de directe omgeving. Het verwonderde mij niet dat ook op ons adres joodse Gouwnaars hebben gewoond, maar dat was lang voordat de Duitse bezetter op beestachtige wijze een eind maakte aan de aanwezigheid van een kleine, maar actieve joodse gemeenschap in deze stad. Voor onze deur dus geen Stolpersteine, die zo indringend herinneren aan het drama dat zich door toedoen van de nazi's en hun handlangers voltrok. Maar ons huis draagt wel de herinnering aan de geschiedenis die aan dit drama voorafging en die met de deportatie van vrijwel alle joden uit de stad goeddeels uit het zicht raakte. Want als er geen nieuwe generaties zijn om het verhaal door te vertellen, verstomt het. Bovendien leken de herinneringen aan de joden – zoals die nu worden bewaard – te beginnen en te eindigen bij de gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog. Dit drama

De synagoge aan de Turfmarkt (Foto: Ronald van der Wal)

is blijkbaar zo groot, dat het moeilijk – en misschien ook wel te pijnlijk – is, om te bedenken wat er in de eeuwen daaraan voorafgaand over de joden in Gouda bekend is. Zou dat de reden zijn waarom Gouda zo slordig of op zijn minst achteloos is omgesprongen met de sporen van joods leven in de stad?

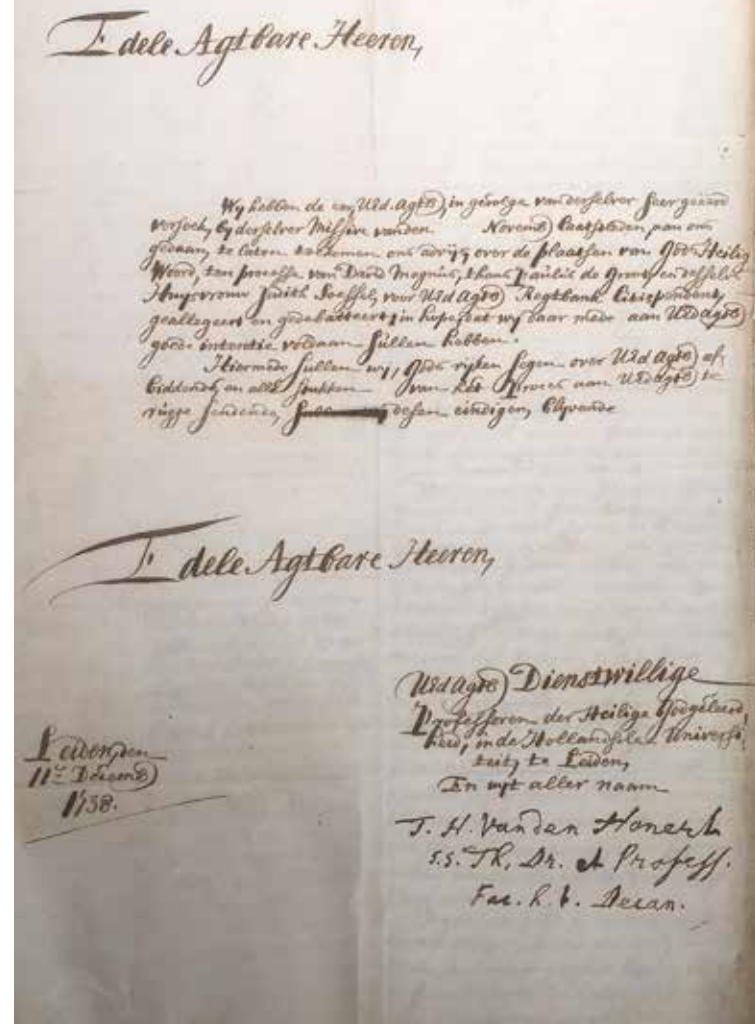
Verdwenen erfgoed

Ik groeide op in Almelo, in de buurt van de joodse begraafplaats, omringd door oude en bouwvallige huisjes. De stadsvernieuwing heeft sindsdien een grote ravage aangericht in de stad. Ook alle straten rond de begraafplaats zijn inmiddels gesloopt en de woningen zijn vervangen door smaak- en kraakloze nieuwbouw. Maar de begraafplaats bleef onaangeroerd; als een monument van onverzettelijkheid in de maalstroom van de tijd. Zo niet in Gouda, toch geen stad van snelle sloop en doldrieste stadsvernieuwing. Hier verdwenen nog in de tweede helft van de vorige eeuw de twee joodse begraafplaatsen: een in Bloemendaal ter hoogte van de tuinderij en een aan de Boelekade, waar nu aan het eind van de tunnel het foielelijk, in witte stenen opgetrokken, Kruisgebouw is neergezet. Als schrale troost kreeg de poort van laatstgenoemde begraafplaats een plek in het Raoul Wallenbergplantsoen.

Er verdween hier nog meer dat herinnerde aan de joden van voor de oorlog. Zo werd in 1983 aan de Ridder van Catsweg de Catharinahoeve gesloopt, in de volksmond de jodenfarm genoemd, waar pioniers voor Palestina werden opgeleid. De synagoge aan de Turfmarkt werd in 1950 verkocht aan de Vrije Evangelische Gemeente, die zonder dralen het achterliggende schoolgebouwtje tegen de grond gooide en er een in witte gasblokken opgetrokken parochiehuis voor in de plaats zette. Weinig respectvol allemaal, evenals de borden die het bordes van de oude synagoge sinds kort ontsieren, met daarop de voor joden op z'n minst bevreemdende tekst 'Jezus alleen'.

Helpen herinneren

Gelukkig zijn er Gouwenaars die tegen deze tendens tot vergeten in zijn gegaan. Denk aan dominee H.C. van Itterzon, die in 1972 de geschiedenis van de Goudse joden op schrift stelde in een boek dat uitkwam ter gelegenheid van het feit dat Gouda in dat jaar 700 jaar stadsrechten had.¹ Hij was ook een van de initiatiefnemers voor de restauratie van het metaheerhuisje achter

Correspondentie over Judith Soesel (Foto: Paul Abels)

Gebouw de Haven, dat tot in de Tweede Wereldoorlog het 'Centraal Israëlitisch Oude Mannen- en Vrouwenhuis voor Nederland en de Koloniën' was. Verder was hij betrokken bij de plaatsing van het indrukwekkende monumentje op de deur van de synagoge, met de valende Goudse ster, die herinnert aan de uitroeiing van de joden uit deze stad. In de afgelopen jaren is er daarnaast het werk van Soesja Citroen en haar medestanders, die ervoor gezorgd hebben dat inmiddels enkele honderden koperkleurige *Stolpersteine* van kunstenaar Gunter

Demnig eraan herinneren waar de joodse gedeporteerden woonden toen ze uit hun huis werden verdreven of gehaald.

De laatste, maar zeker niet onbelangrijkste, persoon die genoemd moet worden als iemand die zich inzet voor het ontsluiten van de joodse geschiedenis in Gouda, is Tom Verwajen. In 2012 verscheen zijn *Joods Gouda. Een Joodse geschiedenis vanaf 1737 tot omstreeks 1850*, uitgegeven in eigen beheer. Daar is in mei dit jaar een vervolg op verschenen, dat handelt over de daaropvolgende eeuw, van 1850 tot 1950. Verwajen is in de eerste plaats genealoog en dat blijkt ook uit zijn boeken. Met grote nauwgezetheid weet hij de stamboomgegevens van joodse Gouwenaren uit de archieven op te diepen. Bijzonder daarbij is dat hij erin slaagt ook uniek fotomateriaal te achterhalen, waarmee zijn soms wat dorre stammenreeksen kleur en gezicht krijgen. Het verhaal bleef in het eerste deel jammer genoeg wat onderontwikkeld. Daar heeft hij in het tweede deel – dat ik tot mijn grote erkentelijkheid voor verschijning reeds van hem mochten inzien – vorderingen gemaakt, want de genealogische gegevens gaan dit keer vooraf door drie stevige inhoudelijke hoofdstukken.

Verwajen maakt voor zijn verhalen dankbaar gebruik van alle mogelijke bronnen die worden bewaard in het Streekarchief maar ook buiten Gouda en van bladen als de *Goudsche Courant* en het *Nieuw Israëlietisch Weekblad*. Waar de bronnen over het joods leven in Gouda tot aan de negentiende eeuw schaars zijn, is er voor de twee eeuwen daarna dus veel meer informatie beschikbaar om een volwaardig verhaal te construeren. Verwajen slaagt daar behoorlijk in. Zijn drie inhoudelijke hoofdstukken handelen over armenzorg, synagogegebouw en begraafplaatsen, het culturele en sociale leven en de lotgevallen van de Goudse joden in de Tweede Wereldoorlog. Daarmee behandelt hij slechts een beperkt aantal thema's en de gekozen volgorde is wat curieus, maar de auteur weet over genoemde onderwerpen wel tal van onbekende wetenswaardigheden naar boven te halen. Hij laat

zien dat Gouda weliswaar altijd een relatief kleine joodse gemeenschap heeft gekend, maar wel een levendige. Er was sprake van een actieve geloofsgemeenschap, die bijzondere zorg had voor armlastige en zieke geloofsgenoten. Ook was er een bloeiend verenigingsleven. Aan dit alles kwam ruw een eind door de anti-joodse maatregelen van de Duitse bezetter en uiteindelijk de deportatie van alle joden uit de stad. Verwajen schetst ook deze laatste episode aan de hand van originele bronnen, waarmee hij op details dit eerder door Rinus van Dam in *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* (1995, 2e druk 2006) beschreven verhaal aanvult.

Relaties met Goudse medeburgers

Verwajen is primair genealoog en geen historicus. Dat is waarschijnlijk ook de reden waarom hij weinig of geen bredere vragen stelt en bijvoorbeeld niet of nauwelijks aandacht schenkt aan de interactie tussen de joden en hun Goudse medeburgers. Dat deed eerder wel de studente Rachel E. Baan, die onder de titel *Gouda's Israël, Het leven van de Joodse gemeenschap in Gouda 1850-1940*, een afstudeerscriptie schreef aan de Universiteit Utrecht (te raadplegen in de bibliotheek van het Joods Historisch Museum in Amsterdam). Zij toont hierin overtuigend aan dat de Goudse joden in sociaal-economisch opzicht een aparte groep vormden. Dat roept de vraag op in welke mate en op welke terreinen zij dan wel waren geïntegreerd in de stedelijke samenleving. Baan concludeert dat de Goudse joden geleidelijk aan breed geaccepteerd waren in de stad.

Het is onmiskenbaar dat de joden door de overheid en inwoners van Gouda eeuwenlang met de nodige argwaan en soms ook afkeer werden bekeken. Die weerstand was zowel economisch geïnspireerd als religieus. Lang werden zij gezien als ongewenste concurrenten voor de stedelijke handel. Daarom werden de 'Vremde Hoogduytse Joden of Smoussen' in 1712 bij stedelijke wet geweerd uit de stad en werden zij zelfs weerhouden van bezoek aan markten. Erg lang werd de hand niet gehouden aan deze bepaling, want amper vier jaar later vestigden David Magnus en Judith Soesel, komend vanuit de Duitse

1. H.C. van Itterzon, 'Gouda en de Joden', in: *Gouda 1272-1972* (Gouda 1972) 333-346.

stad Hanau, zich in Gouda, zonder dat hen een strobreed in de weg werd gelegd. Zij zijn een van de eerste joden waarvan bekend is dat zij zich metterwoon hier vestigden. Blijkbaar zijn zij aan de aandacht van Tom Verwijen ontsnapt. Maar zij zullen zeker niet de enigen zijn geweest, want in 1746 werd bepaald dat hier reeds gevestigde joden geen poorterschap konden krijgen, omdat zij de Goudse ondernemers schade berokkendden. Bovendien werden de joden ervan verdacht handel te drijven met vreemde, vijandige, mogendheden.²

Jodenbeking

De afkeer van de joden in Gouda was van tijd tot tijd ook religieus getint. Voor de gereformeerde gemeente was er dan ook geen grotere triomf denkbaar dan de bekeering van een jood tot het christendom. Het was de clasis Gouda, de regionale kerkvergadering van de gereformeerde gemeentes in stad en omstreken, die al in 1676 in de Provinciale Synode van Zuid-Holland de vraag had opgeworpen 'of men niet behoorde te denken op de bekeeringe der joden'. Dat leidde uiteindelijk tot de opstelling van een heus actieplan om joden over te halen de overstap naar het christendom te maken.³

In Gouda zelf duurde het nog meer dan een halve eeuw voordat de eerste jood zich bekeerde. Op 17 oktober 1734 liet de eedergenoemde joodse koopman David Magnus zich namelijk in de Sint-Janskerk christelijk dopen. Hij koos daarbij de blijkbaar toepasselijk geachte doopnaam Paulus en vernederlandste zijn achternaam tot De Groot. Ruim drie jaar eerder had hij zich bij de kerkenraad gemeld, met het verzoek onderwezen te worden in de verschillen tussen de joodse en christelijke religie. Uiteindelijk wist dominee Bernardinus de Moor hem te bewegen zich te laten dopen en belijdenis te doen. De vreugde over het eindresultaat stak de predikant niet onder stoelen of banken. Voor 'een onnoemelyk getal van allerhande soorten van menschen' preekte ds. De Moor over de woorden, Hos. III. 5 'Daarna zullen zig de kinderen Israels bekeeren, en zoeken den Here haren Godt, en David haren Koning, en zy zul-

De Joodse Begraafplaats aan de Boelekade, vlak voor de ruiming. De poort van de begraafplaats staat nu in het Raoul Wallenbergplantsoen (Foto afkomstig uit het boek van Tom Verwijen, Joods Gouda II)

len vrezende komen tot den Here, en tot zyne goedtheit in 't laatste der dagen'.⁴

Minder gelukkig bleek Paulus' echtgenote Judith Soesel. Een dag voor de Doop had zij nietsvermoedend de stad verlaten om in Den Haag het Loofhuttenfeest te vieren. David had haar nog vriendelijk uitgeleide gedaan tot aan de trekschuit, haar bagage gedragen en haar zelfs nog geld meegegeven om onderweg een bak koffie te drinken. Pas in Den Haag werd zij door haar man per brief ingelicht over zijn stap, waarin hij de hoop uitsprak dat zij hem weldra zou volgen in zijn overgang naar de gereformeerde kerk. Judith reageerde woedend en ontzet.

2. Van Itterzon, 'Gouda en de Joden', 334-336.

3. W.P.C. Knuttel (ed.), *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland*, deel 5 ('s-Gravenhage 1915) 161, 208-211 en 254.

4. Maandelyke uittreksels of Boekzaal der geleerde warelt, 39 (oktober 1734) 504-505. SAMH, Archief Hervormde Gemeente, Kerkenraadsacta, 4-10-1734.

5. Bijzonderheden over het proces van Judith Soesel tegen David Magnus / Paulus de Groot zijn ontleend aan SAMH, Oud-Archief, inv.nr. 206: verzoekschriften aan het stadsbestuur; Oud Rechterlijk Archief, inv.nr. 141: Tuygboek; inv.nr. 200-201: judiciële actenboeken; inv.nr. 233 b: civiele stukken (1 pak);

6. SAMH, Archief Hervormde Gemeente, Kerkenraadsacta, 23-6-1735.

Zij weigerde naar Gouda terug te keren, maar begaf zich naar Amsterdam om steun te krijgen van de Hoogduitse joodse gemeente.⁵

Twee Amsterdammers, de rabbijn Moosus van Frankfort en de parnassijn (ouderling) Benjamijn Jacob begaven zich naar Gouda om van David Magnus te eisen dat hij zich zou laten scheiden van zijn vrouw en al haar goederen zou teruggeven. Toen hij hun eis afwees kwam Judith zelf naar Gouda met, naar de woorden van David, een ‘opgeraapte jood’, om scheiding van tafel, bed, samenwoning en goederen te eisen. Zijn hartstochtelijke smeekbedes om weer te gaan samenwonen wees zij resoluut van de hand, terwijl zij hem niet alleen de ogen en oren afwendde en de rug toekeerde, maar hem ook scheldwoorden toevoegde.

David ofwel Paulus slaagde er dus niet in Judith op andere gedachten te brengen, volgens de gereformeerde kerkenraad omdat de vrouw ‘werd aangestookt, opgezet en met raad en daad geholpen door de voorgangers van de synagoge der joden’. De kerkenraad trachtte na de klachten van Paulus de Groot het stadsbestuur tot maatregelen te bewegen, met als argument ‘dat het een blaam van de gereformeerden, een aanstoot voor de papisten en een triomf voor de joden zou zijn als zodanige proselijt’ [afvallige jood, P.A.] geen bescherming zou vinden bij de overheid.⁶

De Goudse magistraat zat behoorlijk in haar maag met de zaak. Enerzijds was er dus de druk vanuit de gereformeerde kerk om geen scheiding toe te staan. Anderzijds waren haar rechtsmiddelen ontoereikend om de vrouw met dwang terug te brengen in de echtelijke sponde. Echtverbintenissen tussen joden en christenen waren bij wet verboden, maar in dit geval waren beiden joods toen zij in het huwelijk traden. Gouda won uit arren moede zelfs advies in bij de theologen van de Leidse universiteit. Die kwamen op 11 december 1738 met een uitgebreid schriftelijk advies, met als slotsom dat zij er ook niet uitkwamen. Judith kon op grond van de joodse voorschriften niet verplicht worden tot samenwoning met haar christelijk geworden man, maar de Bijbel gaf haar ook geen grond voor een onherroepelijke schei-

ding. Er was immers geen sprake geweest van overspel of kwaadaardige verlating en haar man was bereid haar in liefde te ontvangen en haar te respecteren in haar joodse geloof. Dit advies was ondertekend door drie hoogleraren theologie, vader en zoon T.H. en J. van den Honert en Johannes Wesselius. De hooggeleerden wensten de Goudse schepenen veel succes bij hun oordeelsvorming.

Na vier jaar procederen beslisten de Goudse schepenen dat in deze zaak geen sprake was van kwaadwillige verlating, slechts van een verandering van religie van een van de echtelieden. Joden zouden moeten leven naar de rechten van dit land en een bekering was geen grond voor een scheiding, zolang men elkander maar vrij zou laten in de uitoefening van hun religie. Dat de joodse regels niet toestonden dat joden met christenen trouwden ging hier niet op, want beiden waren nog joods toen ze trouwden. En ook het argument van Judith dat haar geloof gebod dat zij niet mocht samenwonen met een christen veegden de Goudse schepenen van tafel, met als argument dat zij vanaf het begin van het proces ‘bij christenen haar optrek genomen en gelogeert’ had. De rechtbank erkende dat het niet eenvoudig voor haar zou zijn om zich weer te verenigen met haar man, maar droeg beide echtelieden op elkaar te vergeven en weer te gaan samenwonen, op voorwaarde dat zij elkaars geloof zouden respecteren.

Een vermogende jodin

Of beide echtelieden ooit weer bij elkaar zijn gaan wonen, mag worden betwijfeld, maar tot een definitieve scheiding kwam het niet. Judith overleefde Paulus de Groot, en bij haar overlijden werd zij aangeduid als zijn weduwe. Zij was een bijzonder zelfstandige en vermogende vrouw. Zij was in 1716 in het huwelijk getreden in het Duitse Hanau ‘op de gewone wijze met het maken van ketubah [huwelijkscontract, P.A.] onder die van de joodse natie gebruikelijk’, waarbij zij een bedrag van vijfhonderd rijksdaalders inbracht, alsmede een uitzet en wat dies meer zij. Wat dat laatste betreft mag ervan uitgegaan worden dat dit niet weinig was. Het Goudse

gerecht liet gedurende het proces een inventaris opmaken van een kist met bezittingen van haar, die haar man trachtte van haar te ontvreemden. Hierin zaten tal van zilveren voorwerpen, sieraden, satijnen jurken en andere kostbaarheden. Haar man daarentegen was onvermogen. Toen zij hem had verlaten had hij alleen inkomsten van een 'uijtdragerij' [lompenshandel, P.A.] en geen geld om tegen Judith te procederen. Daarom verzocht hij het Goudse stadsbestuur zijn rechtzaal pro Deo te mogen voeren, hetgeen hem werd toegewezen.

De zelfstandigheid en handelingsbekwaamheid van Judith Soesel blijkt niet alleen uit haar reactie op de bekering van haar man, maar ook uit haar economische activiteiten. Uit diverse processen voor de politierechters valt af te leiden dat zij handelde in textiel en niet schroomde voor genoemde rechters haar gelijk te halen als zij meende in zaken tekort gedaan te zijn.⁷ Toen zij overleed, was er geen sprake van een echtgenoot of kinderen. Zij liet een behoorlijk kapitaal aan geld en goederen achter. Deurwaarder Thomas Pelt deed alle moeite om deze bezittingen te mogen verkopen. Het stadsbestuur dwong hem echter na te gaan of Judith nog erfgenamen had, onder meer via een oproep aan de pui van het stadhuis. Pas op het laatste moment meldde zich haar zus, Berle, die nog steeds in Hanau woonde. Mede namens de kinderen van twee andere, reeds overleden zussen van Judith, Heyle en Fradgen Soesel, maakte zij aanspraak op de nalatenschap, die vervolgens in drieën werd verdeeld.⁸ Deurwaarder Pelt zag hiermee een aantrekkelijke buit aan zijn neus voorbij gaan.

De naam van Judith Soesel werd na haar overlijden op 16 februari 1762 opgetekend in het grafboek van de St.-Janskerk, destijds de publieke begraafplaats voor alle Gouwenars. Dat betekent echter niet dat zij haar laatste rustplaats vond in deze kerk, want onder de vermelding van haar naam staat: 'vervoert nae Amsterdam', terug dus naar de joodse gemeente waar zij bijna dertig jaar eerder steun zocht na de bekering van haar man. Daar zal zij waarschijnlijk zijn bijgezet op de joodse begraafplaats van de Hoogduitse (Asjkenazische) joden, het sinds 1716 in gebruik zijnde kerkhof Zeeburg.⁹

De deur van de synagoge aan de Turfmarkt. De ontbrekende ster staat symbool voor de gedeporteerde en omgekomen joden tijdens de Duitse Bezetting (Foto: Ronald van der Wal)

Isolement van de joden

Waar joden zich in de verschillende grote Europese steden vestigden in speciale getto's, was er in een kleine stad als Gouda ook sprake van een zekere gettovorming. Zo zou je in elk geval de tendens kunnen beschrijven die Verwijen signaleert, namelijk dat joodse Gouwenaren vanaf ongeveer 1850 het liefst in de buurt van de synago-

ge gingen wonen; in de Groenendaal, de Groenmarkt, later Naaierstraat, Turfmarkt, Gouwe en op de Markt. Baan haalt herinneringen van Benjamin van Tijn aan, die alleen al de Lange Groenendaal ‘een soort van getto van Gouda’ noemde, omdat er maar liefst zeven orthodox-joodse gezinnen woonden. De term getto voor een dergelijke getalsmatig beperkte concentratie van joods huizenbezit is wellicht te zwaar, maar met recht zou gesproken kunnen worden van een joods kwartier. Eenzelfde ontwikkeling is ook waar te nemen bij de rooms-katholieken, die zich vanaf de 17de eeuw in groten getale vestigden in een katholiekenkwartier rond de kerken aan de Hoge Gouwe, Keizerstraat en de Raam.

De positie van joden en rooms-katholieken was lange tijd vergelijkbaar. Zij waren uitgesloten van overheidsambten, hun godsdienstoefeningen waren officieel verboden al werden zij tegen betaling gedoogd en er bestond een breed gedeeld wantrouwen tegen beide groepen. Een tweederangs burgerschap was dan ook hun beider lot. Interessant is te zien hoe de kaarten begin 18de eeuw in Gouda lagen, toen de rooms-katholieken na de formele gelijkstelling van alle religies op zoek waren naar een groter en beter kerkgebouw. Onder leiding van pastoor Johannes Franciscus Sem lieten zij hun oog vallen op de Gasthuiskapel, waar nog slechts een handjevol Waals-gereformeerden hun kerkdiensten hielden. Het Goudse stadsbestuur deed er alles aan om de katholieken te dwarsbomen, tot hun grote verontwaardiging onder meer door het kerkgebouw nadrukkelijk aan te bieden aan de Goudse joden, die op zoek waren naar een ruimte om een synagoge in te vestigen.¹⁰ Blijkbaar waren op dat moment de anti-paapse sentimenten in de stad groter dan de anti-joodse gevoelens.

De joodse gemeenschap telde ten tijde van deze kerk-

strijd nauwelijks tweehonderd leden; de rooms-katholieken maakten ongeveer een derde van de bevolking uit. Getalsmatig speelden de joden dus een bescheiden rol. Baan laat zien dat zij niettemin een geheel eigen profiel behielden. Zo verdienden zij grotendeels hun geld in de warenhandel, terwijl hun stadsgenoten voor meer dan 70% een broodwinning vonden in de nijverheid en de ambachten. Zij regelden hun eigen armenzorg, hadden een eigen bejaardentehuis en verzorgden eigen onderwijs. Ook werd er hoofdzakelijk in eigen kring getrouwd; gemengde huwelijken kwamen in Gouda nauwelijks voor. Hieruit komt een beeld naar voren van een zelfbewuste, zelfredzame, maar behoorlijk geïsoleerde joodse zuil in de stad. De Goudse joden werden er in 1939 nog om geprezen door opperrabbin Davids, te gast in de synagoge aan de Turfmarkt, die hen nadrukkelijk waarschuwde niet mee te gaan in de wereld van de niet-joden. Het ontbreken van sterke banden met de omringende samenleving zou ‘in the end’ echter wel eens een belangrijke verklaring kunnen vormen voor het uitblijven van substantieel verzet toen deze medeburgers werden weggevoerd.

Huis met geschiedenis

In 1860, lang voordat de tragische wegvoering van de Goudse joden zich aandiende, betrok een bijzondere bewoner een woning aan de Turfmarkt 15 (oude nummering H40). Dat maakte ook ‘ons’ huis een ‘lieu de memoire’ van die vooroorlogse joodse geschiedenis. Deze bewoner was Benjamin Samuel Bleekrode, die als godsdienstleraar en voorzanger langdurig was verbonden aan de nabijgelegen synagoge. Al in 1838 was hij in die functie aanwezig bij de inwijding van de Israëlitische school, pal achter het gebedshuis. De schoolmeester werkte dus al lang aan de Turfmarkt voordat hij een woning in de nabijheid van de synagoge wist te verwerven, op steenworp afstand van zijn werk.

Meester Bleekrode werd op 15 februari 1795 in Groningen geboren en trouwde in die stad op 23 mei 1820 met Engeltje Jacobs de Vries, een Oost-Friezin uit Leer. Naast beide echtelieden nam ook een nichtje, Eva Mozes de

7. SAMH, Vrederechters...

8. Smit, Dagboek van een regent, 73, 87, 91 en 135.

9. SAMH, Grafboek Sint-Jan, 16-2-1762. Met dank aan Jan Dirk Snel uit Amsterdam.

10. P.H.A.M. Abels, ‘Katholieke vreugde en Waalse pijn bij verlies Gasthuiskapel’. Tidings van die Goude 27 (2009) 147-150.

Vries, haar intrek aan de Turfmarkt, waarschijnlijk om als dienstmeisje te fungeren. Zes jaar later, op 28 december 1860, vindt in het Herthuis aan de Markt in Gouda de openbare verkoping plaats van het door Bleekrode bewoonde pand, dat hij blijkt te huren voor 90 gulden per jaar.¹¹ Hij bleef er ook na de verkoop wonen, tot hij in 1871 verhuisde naar Turfmarkt 164a, waar toen nog het Israëlitisch Mannen- en Vrouwenhuis was gevestigd. Op 27 februari 1872 overleed Benjamin Samuel Bleekrode aldaar; een jaar later gevolgd door zijn echtgenote.

Dat deze joodse godsdienstonderwijzer een gerespecteerd man was, blijkt wel uit zijn necrologie, die verscheen in het *Israëlitisch Weekblad*. Bijna 35 jaar stond hij de joodse gemeente van Gouda ‘als vaderlijk leidsman en voorganger’ met raad en daad bij. Hij was ‘onophoudelijk voor de armen een toevlugt in den nood, voor de instandhouding onzer dierbare godsdienst een der hechtste steunpilaren, voor de weduwen en weezen.’ Ook voor de drie meisjes, die opvolgend bij hem in dienst waren, was hij een steun en toeverlaat. Hij was oprichter van twee verenigingen voor armlastige gemeenteleden. Ook vervulde hij van 1837 tot 1870 de functie van voorzanger bij deze gemeente, in welke hoedanigheid hij de ware vertolker was van ‘der verheven gebeden en hymnen bij deze gemeente in gebruik’. In het lezen van Hebreeuwse teksten was hij uitmuntend: ‘als een goede exegeet, verstond hij den Bijbel, niet alleen het woord, maar ook den geest die er in leeft, terwijl hij bijzonder ervaren was in de Hebreeuwse taal en letterkunde, waarin hij ook met goed succes onderwijs gaf en vele jongelingen tot uitmuntende onderwijzers vormde.’

De krant deed ook verslag van de uitvaart. Uit de enorme opkomst bleek volgens de verslaggever ‘hoe bemind Bleekrode was door zijn geloofsgenooten, en geëerd door zijn medeburgers. Nadat de Leeraar de lijkrede had gehouden, werd de lijkbaar (voorafgegaan door koorleden, oud-leerlingen en de tegenwoordige leerlingen van de godsdienstschool en gevolgd door de opperrabbin van het ressort ad interim, de heer B.S. Berenstein, leden van de kerkeraad, armbestuur, schoolcommissie en andere corporaties, alsmede de kerkelijke ambtenaren en een aantal vrienden, zowel uit deze als van andere

gemeenten) langs de synagoge aan de Turfmarkt gedragen, alwaar het gebed met geopende deuren werd gelezen; vervolgens werd de lijkbaar door dragers, die in acht partijen verdeeld waren, om beurtelings elkaar af te lossen, plechtig naar de begraafplaats aan de Boelekade gedragen, waar de opperrabbin Berenstein een lijkrede hield’.¹²

Zijn laatste rustplaats vond Bleekrode dus op de begraafplaats aan de Boelekade. Diens grafsteen werd na de sluiting van dit kerkhof overgebracht naar de Algemene Begraafplaats in Wageningen. Daarmee verdween de meest tastbare herinnering aan deze markante Turfmarkt-bewoner uit Gouda, die we met dit artikel weer enigszins aan de vergetelheid hebben onttrokken, net als enkele andere joodse Gouwenaars. Het is te hopen dat het werk van dominee Van Itterzon, de plaatsing van Stolpersteine en de boeken van Tom Verwijen ook anderen zullen aanzetten tot een meer zorgvuldige omgang met de geschiedenis van de joden in Gouda, zodat zij stukje bij beetje hun geschiedenis weer terugkrijgen.

Het boek van Tom Verwijen is getiteld *Joods Gouda II* en is verkrijgbaar in de boekhandel.

Overigens is deze maand nog een boek over joods Gouda verschenen van de hand van Karel Jongeling, getiteld *In de Heilige Gemeente Der Gouwe. Joden in Gouda in de Achttiende Eeuw*.

11. Advertentie in de *Nieuwe Rotterdamse courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad*, d.d. 20-12-1866

12. *Israëlitisch Weekblad*, 4 maart 1872.